
Rozhovor

Stanislav Sousedík – portrét analytického scholastika

Stanislav Sousedík

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha

sousedik.s@volny.cz

Petr Dvořák

Filosofický ústav AV ČR, v. v. i., Praha

petr.dvorak@flu.cas.cz

Petr Dvořák (P.D.): *Někdy se o Vás hovoří jako o křesťanském či katolickém filozofovi, někdy jako o historikovi středověké a raně novověké scholastické filosofie. To jsou jistě výstižné charakteristiky, ale podle mého soudu jen částečné. Domnívám se, že jste svým založením systematický filosof, jehož dílo je inspirováno křesťanskou vírou, a skutečnost, že studujete určité historické autory a školy, není dána primárně tím, že byste měl zájem o dějiny oboru, nýbrž tím, že si prostě myslíte, že tito autoři dávají pravdivé odpovědi i na naše filosofické otázky. Navíc tyto expozice myšlení historických autorů často propojujete s dnešními diskusemi v anglosaské analytické filosofii, která se od šedesátých let dvacátého století vrátila k mnoha problémům řešeným již scholastiky, a to zejména v tzv. analytické metafyzice. Myslím, že především díky tomuto spojení scholastiky s analytickou filosofií jste získal mladší žáky a že tak v našem prostředí mohla zapustit kořeny určitá filosofická škola. Charakterizují Vás filosofický odkaz správně? Mohl byste svůj přístup blíže objasnit, zejména vysvětlit, proč si myslíte, že je životaschopný?*

Stanislav Sousedík (S.S.): Myslím, že Vaše charakteristika mého zaměření je výstižná. Ještě během gymnaziálních studií, někdy v letech 1946/1947 se u mne probudil silný zájem náboženský a ruku v ruce s ním i filosofický. Po kratším období, kdy jsem se – stále ještě jako gymnazista – přiklonil nejprve k panteismu a poté k relativistické skepsi hraničící s nihilismem, jsem našel vysvobozující východisko: náboženské v katolictví, filosofické pak v totemismu. Otec mé nové stanovisko sice respektoval, ale zároveň mě s úsměvem ujišťoval, že než opravdu dozrají, změním ještě vícekrát svůj světový názor.

Jeho předpověď se však nenaplnila: Zůstal jsem natrvalo tím, kým jsem se stal již asi v 17 letech. Na katolictví mi imponovalo, co jsem mu v předchozím období sám vytýkal, totiž jeho nauková neměnnost. Ovlivnila mě, jako mnohé jiné z mé generace, četba tehdy do češtiny přeložené Chestertonovy *Orthodoxie*, jež byla publikována v roce 1947. Pokud jde o filosofii, přeložil jsem v oktávě, v roce 1950, Tomášův spis *De ente et essentia* a rukopis jsem prostomyslně šel osobně nabídnout nakladatelství Vyšehrad. Redaktor, dr. R. Voříšek, mě přijal s vlídným porozuměním, ale jaksi smutně. Záhy po našem rozhovoru byl zatčen a z vězení se již nevrátil. Trvalo pak bezmála půl století, než jsem ten překlad mohl po přepracování zveřejnit.

Pro pojmové a systematické myšlení se mi dostalo trochu vlohy asi od přírody, studium teologie na pražské teologické fakultě, jediné, která mi v té době byla ochotna otevřít své brány, mi poskytlo příležitost svou vlohu, byla-li vskutku jaká, rozvinout. Jak při teologickém studiu filosofie (prodělal jsem scholasticky důkladné tzv. philosophicum parvum), tak později dogmatické teologie nás naši učitelé programově vychovávali k jasnosti v myšlení i k úspornosti vyjadřování. Naše (tehdy ještě latinské) učebnice mě uchvalovaly svou průzračnou, jakoby architektonicky koncipovanou výstavbou. Tehdy jsem to považoval za samozřejmé, až později jsem pochopil, že ta systematická je ve skutečnosti jakýmsi erbovním znakem klasické teologie. Tomismus mi nikdy nepřipadal jako uspořádaná zásobárna prefabrikovaných odpovědí na kdeco. Bylo by sice krásné, kdyby existoval filosofický systém, který by něco takového mohl seriózně nabídnout, ale tomismus to, bohužel, není. Je ale velmi dobrým východiskem, z něhož jsem ovšem osobně, jak musím přiznat, dospěl k závěru, jež se shodovaly s Tomášovými, čili k svému východisku. Během teologického studia jsem si uvědomil, že smyslem otázky, tím, po čem se ptáme, je jasná odpověď, nikoli jen další a další otázka, jakési tázání in infinitum. Ta románská „clarté“ mě ovšem, mimochodem řečeno, po dlouhá léta odstrašovala od studia německé filosofie, jejímiž bujnými nivami si teprve v posledních dvou desetiletích s pomocí mladších kolegů (někdy svých bývalých posluchačů) klestím cestu. Na druhé straně mi scholastika velmi pomohla při ocenění současné analytické filosofie, jež je svým myšlenkovým stylem scholastické filosofii blízka.

P.D.: *Tím se dostáváme k propojení scholastiky s analytickou filosofií, kdy scholastika není studována jen kvůli zájmu o dějiny myšlení, ale ze systematických důvodů...*

S.S.: Na Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy jsem nastoupil jako učitel v r. 1990 s vyhraněným programem: uvést do našeho obnoveného intelektuálního života jako jednu z jeho složek „analytickou scholastiku“, tedy filo-

sufický směr, který je ve srovnání se starším tomismem co do historických zdrojů obsáhlejší (vedle Tomáše i Duns Scotus a Suárez) a co do metody otevřený současné logice a metodám analytické filosofie. Teprve později jsem se dozvěděl (hlavně od svých – na rozdíl ode mne – již světa zběhlých doktorandů), že podobně zaměřený směr se v té době konstituoval ve světě i jinde. Zvláštností našeho, českého přístupu bylo, že jeho historickou inspirací nebyla ani tolik filosofie středověká, jako spíše bohaté rozvinutí, jehož se jí dostalo ve scholastice druhé, novověké (donesávna více méně prezírané). V předchozí větě jsem užil plurálu, a to musím vysvětlit. V devadesátých letech vanul mým snahám příznivý vítr, takže se program, který jsem sledoval, zalíbil relativně dosti početnému kroužku vysoce nadaných mladých lidí. Úspěch mě zhýčkal do té míry, že jsem si začal vybírat a některé zájemce do doktorandského studia nepřijal (čehož přinejmenším v jednom případě dodatečně trpce želím). Důležité bylo, že jsem již nebyl sám, nýbrž jsem se stal členem intenzivně spolupracující družiny. Podat přehled publikovaných výsledků práce tohoto uskupení se ještě nikdo neodhodlal, ale myslím si, že dojde-li k tomu, vyvolá to u mnoha lidí překvapení. Ukázalo by se myslím, že naše skupina je dnes u nás snad jediným názorově poměrně kompaktním a publikačně značně produktivním myšlenkovým uskupením. To, že stojí poněkud (zdaleka ne úplně) stranou hlavního proudu, považuji za přirozené a, abych tak řekl, „povinné“.

P.D.: *Ve Vašem díle jste se podrobněji zabýval konkrétními historickými autory: Valeriánem Magnim, Janem Dunsem Scotem, Tomášem Akvinským, Janem Caramuelem z Lobkovic, Rodrigem de Arriagou, abychom jmenovali alespoň ty hlavní.¹ Věnoval jste se však i systematickým logickým, teologickým a filosofickým problémům, například námětu teorie predikace, problematice eucharistie a důkazu Boží existence, otázce přirozených práv či filosofie dějin.² Co z Vašeho díla považujete za nejdůležitější a proč?*

S.S.: Moje historické příspěvky jsou námětově značně rozptýlené, což má svůj původ nikoli snad v mé rozptýlenosti subjektivní, nýbrž v neplánovaných zákrutech mého „životního příběhu“. Do FLÚ ČSAV jsem v roce 1968 na-

1 Jde například o tyto Sousedíkovy knihy: *Valerián Magni 1586–1661. Kapitola z kulturních dějin Čech 17. století*. Praha, Vyšehrad 1983; polský překlad 1991. *Jan Duns Scotus: doctor subtilis a jeho čeští žáci*. Praha, Vyšehrad 1989. *Jsoucno a bytí. Úvod do četby sv. Tomáše Akvinského*. Praha, Křesťanská akademie 1992. *René Descartes a české baroko*. Praha, Filosofie 1996. *Filosofie v českých zemích mezi středověkem a osvětenstvím*. Praha, Vyšehrad 1997. Pozn. red.

2 Sousedík, S., *Identitní teorie predikace*. Praha, OIKOYMENH 2006; týž, *Učení o eucharistii v díle M. Jana Husa*. Praha, Vyšehrad 1998; týž, *Kosmologický důkaz Boží existence v životě a myšlení*. Praha, Vyšehrad 2014; týž, *Svoboda a lidská práva*. Praha, Vyšehrad 2010; týž, *Dějiny, dějepis a filosofie dějin*. Praha, OIKOYMENH 2019. Pozn. red.

stoupil s plánem věnovat se druhé scholastice, ale můj školitel tehdy rozhodl, že mám napsat disertaci o Husovu učiteli (a svém jmenovci), Stanislavovi ze Znojma. Z prací vzniklých v této souvislosti má, doufám, trvalejší cenu můj příspěvek „Hus a remanenční nauka“ (spolupůsobil – ve francouzském překladu pořízeném obětavě Janem Patočkou – i při procesu Husovy částečné rehabilitace v Římě) a pak snad i něco z mých příspěvků o onom Stanislavovi. Filosofický ústav jsem však musel (spolu se svým školitelem) záhy, již v roce 1971, opustit a pracoval jsem pak v jiném ústavu jako jeden z editorů latinských spisů J. A. Komenského. V té souvislosti vznikl můj příspěvek o filosofických základech Komenského *Didaktiky*, jenž podle mého mínění znamená obrat v posuzování filosofických východisek tohoto díla. Za průkopnickou považuji svou (dnes téměř zapomenutou) stať „Komenský jako teolog“ (1992). Do téže skupiny prací náleží i článek „Jan Jesenský jako ideolog stavovského povstání“ (1992): identifikace skutečného pramene jeho spisu *Proti tyranům* umožnila zařazení tohoto díla do širších evropských souvislostí (a zavdala i podnět k jeho pozdějšímu kritickému vydání). Ve volných chvílích, které se mi naskytovaly po splnění edičních úkolů, jsem se konečně mohl vrátit i k druhé scholastice, a to zejména v českých zemích. K tomu krátké vysvětlení.

České baroko se pod vlivem prací Palackého a na ně navazující Masarykovy filosofie českých dějin (včetně její marxizované mutace v díle R. Kalivody) ocitlo v nepřízni veřejného mínění i historické vědy. To se měnilo jen pozvolna. Nejprve se probudil zájem o české baroko výtvarné, později vzbudila pozornost literatura českého baroka, nepovšimnut však stále zůstával živý filosofický život, jenž se v té době v českých zemích rozproutil. Pokusil jsem se zaplnit tuto mezeru nejprve v monografii *Valerián Magni 1586–1661. Kapitola z kulturních dějin Čech 17. století*, nakonec pak synteticky pojatým dílem *Filosofie v českých zemích mezi středověkem a osvícenstvím*. Jako většina děl, v nichž je poprvé uchopen celek nějaké rozsáhlejší problematiky, vyžaduje i toto mé dílo – při trvalosti celkové koncepce – doplnění a snad i dílčích upřesnění. Této práci se chopil větší počet kvalifikovaných badatelů (mezi nimi i Vy, Petře, svou analýzou relační logiky Caramuela z Lobkovic), z čehož mám upřímnou radost. Díky porozumění prof. M. Petříčka vyšla tato má kniha později i v německé verzi.³

Když jsem po převratu v r. 1989 přešel na Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy, k ryze historické práci jsem se již příliš nevracel. Měl jsem ji však (a mám ji dosud) velmi rád.

3 Sousedík, S., *Philosophie der frühen Neuzeit in den böhmischen Ländern*. Stuttgart-Bad Cannstatt, Frommann-Holzboog 2009. Pozn. red.

P.D.: *V posledních letech Vám leží na srdci otázka filosofických předpokladů křesťanské víry. Již před lety jste formuloval v Teologických textech (1/2004) tezi, že za úpadkem křesťanství v dnešní postmoderní době stojí opuštění určitých důležitých filosofických (metafyzických a epistemických) předpokladů. S tímto námětem souvisí i Vaše poslední kniha o filosofii náboženství u Hegela.⁴ Můžete čtenářům tuto problematiku krátce objasnit a ukázat relevanci Hegelovy filosofie ve vztahu k moderní teologii?*

S.S.: Uvedu svou odpověď upozorněním, že jedním z charakteristických rysů současné duchovní situace je to, že za našich dob zanikl do té doby ctihodný literární žánr provázející křesťanství takřka od samého jeho vzniku až asi do poloviny minulého století, totiž apologie křesťanské víry. Co asi způsobilo, že křesťané, kteří donedávna svou víru horlivě obhajovali, náhle přestali pociťovat potřebu v tom pokračovat? Jaké hlubší kořeny to má?

V ortodoxním křesťanství je zahrnuta myšlenka, že události spásné povahy (vtělení, ukřižování apod.) jsou samy o sobě (jako „facta bruta“) němé. Aby pro nás nabyly smyslu, je třeba je interpretovat. Tuto interpretaci poskytl člověku v tomto zvláštním případě svým zjevením sám Bůh. Interpretace faktu se vždy uskutečňuje větami: zjevení má proto v rámci ortodoxie povahu větného sdělení (mluvívá se proto o „propozičním modelu“ zjevení). Toto sdělení se sice uskutečňuje v dějinách, pomocí lidských prostředníků, ale jeho autor, Bůh, je v ortodoxii považován za bytost mimo-dějinnou, vůči dějinám transcendentní. Poznamenávám, že jsem stoupencem tohoto „propozičního modelu“.

Z důvodů, jež zde musím ponechat stranou, pociťovali mnozí „post-ortodoxní“ teologové potřebu pojem zjevení jako sdělení pravd rozumu opustit. Ti dnes nejlivnější pojmají zjevení nikoli jako *sdělení*, nýbrž jako dějinné konání Boha, v němž se postupně víc a víc odhaluje pravda. Toto pojetí v každém případě oslabuje Boží transcendentci – a v krajním případě (je-li totiž ono „dějinné konání“ Boha pochopeno jako dějinná posloupnost duševních událostí, v nichž se Bůh uskutečňuje) tuto transcendentci nechává padnout a nahrazuje ji Boží dějinnou imanencí. To samozřejmě hned připomene Hegela a vysvětluje to zároveň i můj pozdní zájem o tohoto myslitele. To vrhá mimochodem řečeno i světlo na jeden z důležitých záměrů mé nedávné knihy⁵ o dějinách: V ní jsem totiž rozlišil holé dějinné fakty („facta bruta“) a jejich interpretaci. Spočívá-li pak zjevení v dějinném Božím konání, bude třeba, aby krajní stoupenci toho mínění rozlišili v onom „konání“ spolu se mnou holá dějinná fakta („facta bruta“) a jejich interpretaci. Učiní-li to, vrátí se kruhem, jak doufám, k mnou obhajovanému propozičnímu modelu.

4 Sousedík, S., *Hegelova filosofie náboženství*. Praha, Herrmann a synové 2023. Pozn. red.

5 Sousedík, S., *Dějiny, dějepís a filosofie dějin*. Praha, OIKOYMENH 2019. Pozn. red.

Začal jsem svou odpověď upozorněním na zánik literárního žánru „apologie křesťanství“. Je nyní snad jasné, proč k němu došlo. Hájit je možné pouze nějaké sdělení, tj. výrok. Pochopí-li se zjevení jako dějinám imanentní Boží konání, jímž se postupně odhaluje pravda, ztrácí obrana víry důvod své existence. Místo apologie stačí otevřít se dějinám či, jak se to dnes často vyjadřuje, „otevřít se světu“.

P.D.: Vícekrát jste během let vedl kratší či delší polemiky se svými názorovými oponenty. Vzpomeňme např. polemiku s profesorem Hejdánkem o možnosti nepředmětného myšlení, diskusi o predikaci s profesorem Cmorejem, jejímž nepřímým plodem byla již zmíněná kniha o tomisticky inspirované teorii predikace, výměnu s profesorem Ctiradem V. Pospíšilem o teologii dějin, dále při s profesorem Peregrinem o povaze mysli a konečně v nedávné době polemiku s dr. O. Švecem o povaze předmětu historie. Bylo by možné některé diskuse krátce zmínit a zhodnotit – s tím, že se soustředíme zejména na tu poslední?

S.S.: Ptáte se na mé příliš početné polemiky. Dávná výměna názorů s L. Hejdánkem není, jak si myslím, příliš významná. Ladislav se stal díky své neobyčejné statečnosti vedle prof. Patočky (a spolu s ním) přímo symbolem toho mravně nejlepšího, co se mezi českými filozofy v dobách totality vyskytlo. Byl skvělým řečníkem a vůbec od přírody vůdčí osobností. Jeho filosofování mi však nebylo blízké a výměna názorů, k níž mezi námi docházelo od padesátých let ústně a (později) i veřejně, nebyla, myslím, pro něho, a opravdově ani pro mne, příliš obohacující.

Odlíšně tomu bylo při mém dlouhém, ale, jak doufám, pro obě strany zajímavém dialogu s významným slovenským logikem (ale více přece jen filozofem) prof. Pavlem Cmorejem o identitní teorii predikace (k zahájení tohoto dialogu došlo ve 4. čísle časopisu *Organon F* v roce 2000). Obdivuji Pavlovu vskutku ojedinělou schopnost inteligentně oponovat a pozvedat tím úroveň diskuse stále výš. Jen díky němu jsem byl s to svoje mínění shrnout v knížce *Identitní teorie predikace*.⁶ Můj spisek nebyl (ač se to slušelo a patřilo) uveden do kontextu současných teorií predikace, a tak vyvolal u části naší odborné veřejnosti pohrdlivé neporozumění. Považuji tuto knihu přesto za svou nejlepší a velmi mě, Petře, těší, že v naznačeném směru, ovšem s pilným přihlédnutím k dění v zahraničí, pokračujete dále.

Pokud jde o prof. Jaroslava Peregrina, jedná se o kolegu, který vykonal pro rozvoj české filosofie *mutatis mutandis* něco obdobného, co na Slovensku prof. P. Cmorej. U Peregrina obdivuji vedle širokého rozhledu jeho schopnost odlišit podstatné od vedlejšího, postihnout rychle jádro problému a výstiž-

---

6 Sousedík, S., *Identitní teorie predikace*, c.d. Pozn. red.

ně jej (ne-li vždy řešit, tedy alespoň) popsat a referovat o něm. Peregrin je krom toho dnes asi jeden z našich nejpronikavějších talentů kritických. Přes rozkvět současné české filosofie, jehož jsme svědky, chybí nám dosud rozvinutější činnost kritická. Pomalu se k profesorům Peregrinovi, Kotátkovi a jiným na tomto poli připojují i další, z mladších například T. Matějčková aj. Kvalifikovaná recenze by však u nás neměla být spíše výjimkou, jak tomu, jak se mi alespoň zdá, dosud je. V oboru umělecké literatury bývá činnost kritiků považována za součást literárních dějin a těší se oprávněně úctě. Mělo by tomu tak být i ve filosofii, abychom totiž i my považovali kritiku v nějakém smyslu za součást filosofie, za jednu z jejích důležitých (být „metajazykových“) disciplín.

Abych se však vrátil k námětu: Výměnu názorů s prof. Peregrinem vyprovokovala moje ne zcela příznivá kritika jeho spíše širší veřejnosti určené knihy o filosofii mysli.⁷ Diskusi, která se na základě toho rozvinula, jsem byl po čase nucen z různých důvodů přerušit. Vyčítám si, že se to stalo v bodu, který se mohl někomu jevit možná trochu příznivější pro mne než pro mého oponenta. Snad ale dosud není všem dnům konec! Případné výměny názorů s prof. Peregrinem bych si ve své nynější situaci velmi vážil.

Významné je, že moje diskuse s prof. Peregrinem dala podnět Vám, Petře, abyste se k problematice filosofie mysli vyjádřil ve své úspěšné knize *Kausalita činitele*,⁸ jejíž předností je i tentokráte, že problematiku (v tomto případě hlavně problematiku svobody vůle) zasazuje do kontextu současného bádání. Budu se tomu muset od Vás, i ostatních svých někdejších doktorandů, naučit posléze i já!

Moje nedávná výměna názorů s Ondřejem Švecem o mé knize o dějinách⁹ je vzácnou ukázkou toho, jak polemika může někdy překvapivě skončit dosažením názorové shody. Dr. Švec ve své replice ukázal, že to, co já nazývám „facta bruta“, uznává pod jiným (podle mého trochu méně výstižným) názvem i on sám, a pokud jde o jeho další, zajímavý výklad o interpretaci těchto fakt, nevidím, že by jeho pojetí odporovalo v něčem vysvětlení, které jsem tomuto námětu věnoval ve své knize já. Doufám, že toto shrnutí naší poměrně čerstvé diskuse, přestože pochází jen od jedné strany sporu, může snad kolega Švec akceptovat.

7 Sousedík, S., Jaroslav Peregrin: Jak jsme zkonstruovali svou vlastní mysl. Praha, Dokořán 2014 (recenze). *Filosofický časopis*, 65, 2017, č. 4, s. 640–647. Pozn. red.

8 Dvořák, P., *Kausalita činitele. Úvod do analytické diskuse o svobodě vůle*. Praha, Togga 2020. Pozn. red.

9 Viz Sousedík, S., Dějiny jako factum brutum. Dvě poznámky ke glose Ondřeje Švece o filosofii dějin. *Reflexe*, 2022, č. 62, s. 159–164. Švec, O., Jako kus ztuhlé lávy. Polemika s historickými fakty v podání Stanislava Sousedíka. *Reflexe*, 2022, č. 62, s. 165–173. Pozn. red.

P.D.: Pokud náš rozhovor bude číst nějaký začínající filosof, co byste mu doporučil? Jakými tématy stojí za to se zabývat? Čemu věnovat pozornost a čemu naopak ne?

S.S.: Začátečníkovi, který se chce vážně věnovat filosofii, bych doporučil, aby se nejprve důkladně seznámil s jedním velkým filosofickým systémem. Pro mne to byl tomismus, ale může to být ovšem např. soustava Kantova, nebo Descartova a jistě i některé další (ale vhodných asi není až tak mnoho). Myslím, že začátečník (ale nejen on) by měl mít na paměti, že studium filosofie nespočívá ve zběžném prolistování velkého počtu knih: „všeznákovství“ má sice také svou cenu, ale začátečník, pro něhož je filosofie něčím životně vážným, „osudovým“, je může s klidem přenechat těm, kdo se jím spokojí. Začínající student by měl mít na mysli, že náležité studium filosofie spočívá vždy v soustředění na jednoho autora, v pozorném zkoumání jeho východisek, argumentů, závěrečných tvrzení a v hledání souvislostí mezi jednotlivými tvrzeními v rámci jeho soustavy (tyto souvislosti v soustavách velkých myslitelů jsou totiž vždy (jsou-li totiž ti myslitelé opravdu velcí). Velkou pomocí mu může být kvalitní učebnice (najde-li ji) a dobrý učitel (bude-li mít to štěstí, že se s nějakým setká). Nakonec však studující musí vždy pracovat sám. Učitel filosofie je jako lékař: Rána se musí zahojit sama, lékař jí v tom pouze napomáhá.

A na závěr malé ohrazení: Zním a uznávám ono „timeo unius libri lectorem“ (tj. mám strach ze čtenáře jediné knihy). Já zde však odpovídal pouze na otázku, jak s filosofií začít, nikoli jak v ní pokračovat.

P.D.: Vážený pane profesore, moc děkuji za rozhovor.